

**Н. О. Бігунова СИНТАКСИЧНЕ МАРКУВАННЯ СТАНУ АФЕКТУ
В СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ**

Стаття присвячена визначенню синтаксичних характеристик афективного мовлення. Дослідження виконано на матеріалі сучасних художніх творів англійських та американських письменників. В роботі розмежовані поняття *емоція*, *почуття* та *афект*.

Ключові слова: *емоція, почуття, афект, стрес.*

The article is dedicated to the definition of syntactic characteristics of affective speech. The investigation has been carried out on the basis of modern English and American fiction. In the paper the terms *emotion*, *feeling* and *affect* have been differentiated.

Key words: *emotion, feeling, affect, stress.*

Проблема психічних станів має у людинознавстві велике значення. Розробка цієї проблеми необхідна тому, що психічні стани істотно визначають характер діяльності людини. Питаннями емоційного мовлення займаються такі вчені, як У. Джеймс, О. М. Леонтьєв, В. І. Шаховський, Е. О. Нушикян, Р. С. Лазарус, М. Я. Блох, Р. А. Плучик та ін. Однак рівневі характеристики афективного мовлення вивчені ще недостатньо, що обумовило **актуальність** наступного дослідження.

Основною метою цієї статті є опис синтаксичної структури афективного мовлення.

Основними завданнями цієї роботи є наступні:

- розглянути поняття афекту та його ролі в регуляції поведінки людини;
- встановити структурно-семантичні особливості конструкцій афективного мовлення;
- надати класифікацію основних синтаксичних моделей, характерних для афективного мовлення.

Матеріалом дослідження стали сучасні художні твори англійських та американських письменників.

Перш за все, необхідно визначити коло термінів, які вживаються для опису емоційної складової людської комунікації. Для визначення настрою, рис характеру, емоцій та переживань вживають терміни *почуття*, *емоція* та *афект*.

Автори словника «Психологія» визначають емоції як «психическое отражение в форме непосредственного пристрастного переживания жизненного смысла явлений и ситуаций» [9: 461].

Я. Рейковський вважає, що емоції — це «комплексная последовательность реакций на стимул, включающая когнитивную оценку, субъективные изменения, спонтанное возбуждение нервной системы, импульс к действию и поведение, имеющее своей целью воздействие на стимул» [4: 216].

Співвідношення понять *емоції* та *почуття* неоднаково висвітлюються вченими. Ми розділяємо точку зору О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна та Я. Рейковського, які розглядають ці терміни як відношення нижчого (емоції) до вищого (почуття): вищим продуктом еволюції емоцій є стійкі почуття до предметів, які відповідають його вищим потребам. На відмінність від емоцій, які пов'язані з забезпеченням біологічної рівноваги між організмом та середою, почуття пов'язані з потребами, які виникли під час історичного розвитку людства [1; 5; 4]. Як визначає Я. Рейковський, в основі почуттів лежать, перш за все, потреби, пов'язані з відношеннями між людьми [4].

С. Л. Рубінштейн пропонує розрізняти *емоції*, або *почуття*, та *емоційність*, або *афективність* як такову. Він вважає, що жодна реальна емоція не зводиться до ізолювано взятої, чистої, тобто абстрактної, емоційності. Будь-яка реальна емоція, зазвичай, — це єдність афективного та інтелектуального, переживання та пізнання, оскільки вона включає в себе в тій чи іншій мірі і вольові моменти, вади, прагнення. Вчений закликає говорити не просто про єдність емоцій та інтелекту у житті особистості, але і про єдність емоційного та афективного всередині самих емоцій, так само як і всередині самого інтелекту [5: 152–153].

Для визначення психічних станів людини у складних умовах дослідники використовують різні терміни: «стрес», «стан психічної напруженості», «афективний стан».

Стресом називають емоційний стан, який викликається несподіваними та напруженими умовами. Стресові стани викликаються необхідністю приймати швидке рішення та діяти в умовах ризику, миттєво реагувати при небезпеці та при несподівано змінюючихся умовах [3: 309].

У стресовому стані ускладнюється здійснення цілеспрямованої діяльності, переключення та розподіл уваги; стресовий стан може привести навіть до загального гальмування або повної дезорганізації діяльності. При цьому навички та звички залишаються без змін та можуть замінити собою усвідомлені дії. При стресі можливі помилки сприйняття, пам'яті, неадекватні реакції на несподівані дратівники тощо. Однак у деяких людей незначний стрес, навпаки, може викликати збагачення сил, активізацію діяльності, особливу ясність та чіткість думки.

Принципова відмінність афективного стану від інших психологічних станів полягає у тому, що афективний стан виражається у поступово зростаючому емоційному напруженні [там само: 308]. Афективний стан є динамічним та яскраво вираженим. Зростання інтенсивності у цілому відповідає наступній схемі. На початку афективного стану людина не може не думати про предмет свого почуття, мимоволі відволікаючись від усього стороннього, навіть практично важливого. Тілесні зміни та виразні рухи стають все більш підсвідомими. Гальмування все сильніше охоплює кору півкуль, збудження зростає у підкоркових вузлах та проміжному мозку. Людина відчуває сильне бажання піддатися почуттям, які вона переживає, — страху, гніву, обуренню тощо [3: 376].

Афективний стан завжди має завершення. Він може закінчитися задоволенням, наприклад, коли небажана подія або очікувана неприємна розмова завершується несподівано добре.

При надзвичайно конфліктній ситуації афективний стан нерідко розрішується при сильному спалаху — афекті. Афект (від лат. *affectus* — душевне хвилювання, пристрасть) — сильний та відносно короткочасний емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих умов. Він супроводжується різко вираженими рухливими проявами та змінами у функціях внутрішніх органів. В основі афекту лежить стан внутрішнього конфлікту, який переживає людина. Цей конфлікт породжується або суперечностями між нахилами, прагненнями, бажаннями людини, або суперечностями між вимогами, які висувають людині (або вона сама ставить їх собі), та змогою виконати ці вимоги. Афект розвивається у критичних умовах при нездатності суб'єкта знайти адекватний вихід із загрозливих ситуацій [9: 33–34].

Афект — це короткочасна, бурхливо протікаюча, надзвичайно інтенсивна емоційна реакція. Велика сила та яскравість афекту поєднується з короткочасністю його протікання. Нерідко у стані афекту змінюються звичайні установки особистості. Більшість того, що відбувається, сприймається людиною у зовсім іншому освітленні, відбувається злам звичайної поведінки. Маючи властивості домінанти, афект гальмує психічні процеси, які з ним не пов'язані. У стані афекту звужується об'єм свідомості: вона спрямована на обмежене коло предметів та уявлень, які пов'язані з переживанням. Для стану афекту характерно звуження свідомості, при якому увага суб'єкта цілком поглинається умовами, які спричинили афект, та діями, пов'язаними з ним. Порушення свідомості може призвести до нездатності пригадати окремі епізоди події, яка викликала цей афект, а у випадках виключно сильного афекту — завершитися втратою свідомості та повною амнезією, коли людина взагалі не пам'ятає свої дії у стані афекту [9].

При афектах дуже сильне емоційне збудження гальмує свідому інтелектуальну діяльність, динамічні моменти починають переважати над сенсовим змістом та виборчою спрямованістю дії: сильне емоційне збудження створює напруження, при якому будь-який привід може викликати розрядку. Такою розрядкою і є імпульсивні дії. Дія розрядки при цьому спрямовується зовсім не на те та не на того, чим або ким було викликане напруження. Тому така дія вбачається мало мотивованою; «реакція» не адекватна «стимулу»: найдрібніший привід може викликати неймовірно великий спалах. У різних людей піддавання таким емоційним спалахам або вибухам різне: воно залежить від особливостей їхнього темпераменту. У кожної людини вона різна у різних ситуаціях: афективні вибухи породжуються конфліктними ситуаціями, в яких індивід піддається дії сильних спонукань, які спрovanі у протилежні сторони, тобто несумісні між собою.

Оскільки афективні стани характеризуються наростанням напруженості та оскільки різні люди володіють різною мірою стійкості до афектів, можна спостерігати за градацією емоційних станів за допомогою ступеня напруженості. Так, Я. Рейковський зауважує, що, враховуючи дані спостереження за поведінкою людей, слід було б у верхній частині континууму розрізняти стан помірно-сильного емоційного збудження — афекту (страх, гнів, радість), при якому ще зберігається орієнтація та самоконтроль, та стан крайнього збудження, яке можна описати такими словами, як «паніка», «жах», «скаженість», «екстаз», «повний відчай», коли орієнтація та самоконтроль практично неможливі [4: 42]. Вважається, що стан помірно-сильного емоційного збудження правомірно називати предафектом, який може завершитися афективним вибухом, а може закінчитися досить мирно та спокійно.

У стані емоційного напруження активізуються спонтанні мовленнєві прояви: різко зростає кількість звичних висловлювань, слів-паразитів, кліше. Ці вислови артикулюються у більш високому темпі, ніж у мовленні у звичному стані [6: 212].

Тенденція до примітивізації мовлення людей у стані емоційного напруження виявляється при виконуванні всіх видів мовленнєвої діяльності. Словник усного мовлення стає більш бідним, стереотипним; мовленнєві асоціації — більш банальними; відтворення інформації, яка була сприйнята на слух, — ехолатичним.

Знаходячись у стані афекту, людина ніби «втрачає» здобуті у процесі тривалого навчання навички та повертається до простіших з них. Зазвичай, у першу чергу страждають складні синтаксичні конструкції та вся словникова різноманітність зводиться до кліше та простих, часто вживаємих слів [7: 387].

Крім того, афективне мовлення характеризується широким використанням вигуків. Вигуки, у яких ми прямо та безпосередньо виражаємо наш внутрішній стан, в онтогенезі значно випереджають виникнення повнозначних слів. Однак, у стані афекту, коли мовленнєві реакції примітивізуються внаслідок гальмування впливу кори головного мозку, мовець майже завжди схильний виразити свій внутрішній стан та лише у випадку необхідності, описати його: «*Oh!*» (Вираження стану) «*My tooth hurts.*» (Опис стану).

Для мовлення у стані емоційного напруження характерна надпідкреслена актуалізація задуму висловлювання. Вона виявляється у переважному вживанні слів з чіткою позитивною або негативною конотацією, зі значенням семантичної безвинятковості. Про надпідкреслену актуалізацію свідчить також зростання акцентуючих жестів, посилюючих часток, слів, які виділені логічним наголосом.

Мовлення людини у стані емоційного напруження набуває специфічного просодичного забарвлення. Чим темпераментніше, емоційніше, суб'єктивніше мовець, тим більше «допоміжних» (просодичних) елементів мовлення він використовує. Їх головна функція полягає в означенні природи та інтенсивності почуттів, які відчуває мовець по відношенню до мовлення та аудиторії.

Англійський лінгвіст Чарльстон підкреслює той факт, що у мовця, який знаходиться у стані високого емоційного напруження, змінюється і характер артикуляції деяких звуків. Перш за все це стосується початкових звуків слів. У відносно беземоційній стандартній англійській мові слово, яке починається з голосного, зливається з останнім звуком попереднього слова тієї самої смислової групи [6: 36]. Однак, коли мовець чимось дуже засмучений або дуже злий, він

може вимовляти слова з твердим приступом, тобто різким відкриттям голосової щілини перед власне артикуляцією голосного звуку, тим самим чітко відокремлюючи голосний від усього, що було перед ним. Таким чином, мовець втрачає більшу кількість мускульної та емоційної енергії, наприклад: *You 'absolute 'idiot! He is an 'utter 'imbecile!* Хоча неемоційна англійська мова належить до мов, які звучать непереривно та легко, з постійною рівністю тону, мовець, який знаходиться у стані сильного емоційного напруження, може вимовляти слова з такою силою та пристрастю, що мускульне зусилля мовленнєвого апарату справляє на слухача враження різкості та агресивності через раптові зупинки та стрибкоподібний темп. Цей ефект частково створюється використанням твердих приступів, а також особливою манерою артикуляції початкових приголосних, особливо у наголошених словах. Коли мовець глибоко схвилюваний, він часто вимовляє початкові приголосні наголошеного слова як подвійні або подовжені приголосні. Цей процес служить визволенню емоційного напруження. Можливо, тому більшість брутальних слів в англійській мові починається з вибухового зімкненого приголосного, що дозволяє виплеснути накопичене емоційне напруження, наприклад: *damn, dash, drat, blast, blow, curse, confound*, etc. [там само: 36].

Окрім посиленої артикуляції початкових приголосних в манері мовлення у людей, які знаходяться у афективному стані, можуть виникнути й інші зміни, не властиві їм у звичному стані, наприклад, заїкання.

В афективному мовленні виявляються дві взаємопротилежні та складноперехресувальні тенденції. Перша — прагнення до інформаційного надлишку, яке викликається концентрацією свідомості мовця на джерелі збудження; друга — прагнення до максимального стиску (компресії) мовлення, яке реалізується за рахунок виключення з області вербалізації всього того, що прямо не пов'язано з відображенням джерела збудження [8: 803].

Афективне мовлення виділяється своїми особливостями по всій рівневій організації мови. На кожному з рівнів спостерігається властива саме йому, специфічна деформація мовлення. Вона виявляється в придушенні («ковтанні») ненаголошених складів, а з іншого боку, — у можливості підведення під наголос ненаголошених складів; в екстремальних піднесеннях та падіннях тону; у парцелятивному дробленні висловлювання; у різних семантико-синтаксичних контамінаціях. Емоційне напруження афективного мовлення знаходить систематичне відображення в акцентному вживанні фразеологізмів, у широкому використанні синтаксичних паралелізмів, у повтореннях різного рівневого статусу (від фонем та морфем до диктеми). Семантичний зміст

афективного мовлення насичений оціночними конотаціями, переважно негативними, — згідно з емоціями мовця.

Серед типових ознак афективного мовлення виділяють:

- вигуки та підсилювальні частки;
- заперечні та невизначені займенники (*nothing, nobody, everything, everybody, all*) та прислівники (*ever, never*);
- сленг та ідіоматичні кліше;
- лексичні та граматичні синоніми;
- паралелізми;
- повторення;
- парцельовані конструкції [1; 2; 7].

Ці явища відносять до спільних ознак емоційності мовлення, однак тільки в афективному мовленні вони присутні у «концентрованому» вигляді — коли дві, три ознаки поєднуються в одній фразі, багаторазово посилюючи її емотивне навантаження. Притаманне афективному мовленню комбіноване використання засобів інтенсифікації різних рівнів.

Частки *just* та *so* частіше за все вживаються у паралельних конструкціях та при повторенні слів та цілих фраз:

«*Oh, how can you be so rotten?! So rotten! Rotten! Rotten!*» [1: 208];

«*Can't you just be quiet,*» *Karen said, exploding.* «*Can't you just stop talking. I'm sick of it all. I'm sick of this whole thing*» [5: 275].

Вживання слів *all* та *whole* підкреслює категоричність висловлювання.

Використання великої кількості елементів сленгу та ідіоматичних кліше в стані афекту пояснюється, по-перше, відомою клішованістю мови, а по-друге, тим, що сленг переважно має негативну конотацію та необхідний для передачі негативної оцінки, яка властива афективному мовленню. Висловлювання типу *For God's sake/For Christ's sake, damn you, the hell, I don't give a damn/a shit* та інші у великій кількості зустрічаються у мовленні людей, які знаходяться у стані нервового напруження, та часто доповнюються іншими лайливими словами: «*What the hell's the matter with you, you dumb bastard?*» [3: 24].

Ще одним засобом вираження категоричної оцінки є використання займенників *all, everything, everybody, nobody* та прислівників *ever, never*. Досить часто ці слова використовуються у паралельних конструкціях:

«*How can I face anybody? How can I face Karen, the kids, the public? I just don't think I can face anybody.*» [5: 34].

Наступною характеристикою афективного мовлення є вживання прийменників у найвищому ступіні та вживання прислівників-інтенсивів, які використовуються з оцінними іменниками та прийменниками:

«*You must be the most rotten man alive. The all-time louse.*» [1: 208].

«*That's perfectly disgusting! She snapped*» [2: 465].

Афективний стан також характеризується вживанням синонімів у межах однієї або кількох реплік мовця. При цьому мовець прагне підібрати слово або словосполучення, яке найкраще описало б його стан, або найефективніше вплинуло б на співрозмовника.

Лексичні синоніми переважно зустрічаються у паралельних конструкціях. Паралельні конструкції поряд з повторюванням є найбільш яскравою ознакою емоційного мовлення. Більшість довгих реплік мовця у стані афекту побудовані на паралельних конструкціях. Саме вони дозволяють мовцю висловити свої почуття «на одному диханні» та з мінімальними зусиллями.

Наступним важливим засобом маркування стану афекту є повтори. Повторення слова в одній репліці мовця може бути інтенсифіковано за допомогою інших засобів, наприклад, логічним наголосом:

«*Will somebody get me out of here! Help! Help! ...HELP!*» [4: 207].

Обривання фраз також часто є результатом того, що мовець перериває свого співрозмовника та нав'язує йому свою точку зору:

«*I'll break his ...*» — «*I will have no fighting*», *Schmidt said harshly*, «*I have told you once.*» [3: 66].

Загальні ознаки афективного тексту можуть змінюватися в залежності від мовленнєвої особистості відправника тексту. Так, на вибір засобів інтенсифікації впливає мовленнєва мода та авторські бажання при зверненні до засобів посилення змісту тексту. Вибір інтенсифікаторів залежить також від мовленнєвої традиції, уподобань того чи іншого мовленнєвого колективу, статтевих відмінностей і тощо.

Перспективою дослідження є вивчення просодичних закономірностей афективного стану.

-
1. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции. — М., 1971.
 2. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. — Киев; Одесса, 1986.
 3. Общая психология / Под ред. В.В. Богословского и др. — М., 1981.
 4. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. — М., 1979.
 5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — М., 1940.
 6. Charleston B. Studies on the emotional and affective means of expression in Modern English. — Bern, 1960.
 7. Collins R. The role of emotion in social structure // Approaches to Emotion. — London, 1984. — P. 385–397.
 8. James W. The principles of psychology. — Harvard, 1981.
 9. Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — М., 1990.

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

1. Kressing H. Married lives. — London, 1974.
2. Myrer A. The last convertible. — N.Y., 1979.
3. Preston J. Power failure. — Richmond, 1971.
4. Storey D. The restoration of Arnold Middleton // Modern English Drama. — M., 1984. — P. 33—157.
5. Warren A. Options. — Ardmore, 1974.